Sadri Maksudi - Öğrenci ve Öğretmen

İskender Öksüz

Kazan'da, İstanbul Parkı'nda Sadri Maksudi anıtı

Size büyük Türk Milliyetçisi, siyasetçi, akademisyen, kurumların kurucusu Sadri Maksudi'den söz edeceğim. Eserlerinin ve inanılmaz hayat hikâyesinin bende bıraktığı izlenimleri yazacağım. Bu akademik bir bibliyografya ve biyografya olmayacak. Çok şükür bunlardan elimizde birkaç tane var; kaynakçaya göz atın. Kızı Adile Ayda'nın*Sadri Maksudi*[1]kitabı en ayrıntılısı. Prof. Dr. Ali Birinci'nin makalesi de bilgi dolu bir özet[2]. Hemen bütün ansiklopedilerde adına açılmış başlığı bulabilirsiniz.

Sadri Maksudi, bir sosyologdur, siyaset tarihçisidir, hukuk tarihçisidir, Türk Milliyetçiliği fikir sisteminin taşıyıcı sütunlarının en önemlilerinden biridir. Fakat aynı zamanda bir eylemcidir, siyasî hareket lideridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu akademisyenlerindendir ama Paris'te, Sorbon'da da hocadır.

Bu saydıklarımdan sadece biri, onu anmamıza ve takdire yeter. Bir hayata bu başarılardan bir değil birkaç tanesini sığdırmış başka birini bulmak her halde kolay değil. Hayat hikâyesi için "inanılmaz" demem bundandır.

Olağanüstü bir nesil: Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş

Rahmetli Mustafa Kafalı hocamız, Türkçülüğün tarihini nesiller üzerinden anlatırdı. Gökalplerden, Atsızlardan, 1970'lerin ülkücülerine kadar; dalgalar hâlinde. Gerçekten kimse tek başına değildir. Türk milliyetçiliğinde 19. asrın ikinci yarısında doğanlar dev bir dalgadır ve yalnız Türkiye Cumhuriyeti'ni değil, bugünün bağımsız Türk ülkelerini de yükselten fikir ve siyaset tsunamisidir. Sadri Maksudi'ye 1878-1880 arasında farklı doğum tarihleri verenler var. Ali Birinci hocanın verdiği tarih 4 Ağustos 1880, galiba en doğrusu. Şimdi tablodaki doğum tarihlerine bir bakınız:

Ali MerdanTopçubaşı	1863
Ahmet Ağaoğlu	1869
Fatih Kerimi	1870
Musa Carullah	1875
Yusuf Akçura	1876
Ziya Gökalp	1876
Ayaz İshaki	1878
Sadri Maksudi	1880
Mustafa Kemal Atatürk	1881

Sanki Tanrı, Bilge Kaan'ın dediği gibi, "*Türk milleti yok olmasın diye*" bu insanların hepsini aynı yirmi yıl içinde göndermiş. Yirmi yıl bir nesildir. Demek ki hepsi aynı nesilden. Ziya Gökalp hâriç hiçbiri teknik olarak "Türkiyeli" değil. Fakat tek bağımsız Türk yurdu Türkiye ve bundandır ki hepsinin gayreti, zaman içinde Türkiye Türklüğü'ne odaklanıyor. Sadri Maksudi de, Atatürk'ün çağrısı ile 1925 yılından sonra Türkiye'de.

Tabi bu neslin arkasında da nesiller var. Sadri Maksudi'nin hayatında rol alanlar arasında İsmail Gaspıralı'yı (1851), Abdürreşit Kadı'yı (Abdürreşit İbrahim, 1853), Ahmet Midhat Efendi'yi (1844)

sayabiliriz. Abdürreşit Kadı, Rusya'da el altından çoğaltılıp dağıtılan *Çulpan Yıldızı*'nı çıkarmaktadır. Gaspıralı'nın yayımcılığının kapsama alanı daha geniş ve uzun nefeslidir: Dilde, Fikirde, İşte Birlik sloganıyla Kırım'da 1883-1918 arasında 35 yıl, Türkiye Türkçesi ile yayımlanıp Doğu Türkistan'a kadar Türk yurtlarında okunan Tercüman gazetesi!

Bu neslin bir başka özelliği, genç yaşlarında bilinçlenip, hareketlenip dünyanın farklı birçok köşesinde mücadele vermeleri, okumaları, çalışmaları... Atatürk, otuz yaşında Libya'da İtalyan emperyalistlerine karşı direnci örgütlemekte, İtalyanlara ilk yenilgilerini tattırmaktadır. Sonra Sofya'da diplomattır, Çanakkale'de Anafartalar kahramanı ve gazi, Şam'da komutandır.

Sadri Maksudi'yi önce Taşsu köyünde, sonra Kazan'da, Kırım'da Bahçesaray'da, İstanbul'da, defalarca Paris'te, Moskova'da Duma'da, Sen Petersburg'da, Helsinki'de, Stokholm'de, Berlin'de, nihayet Ankara ve İstanbul'da görüyoruz.

Tarihçilerimizden, haddim olmayarak şöyle bir siparişim var: Tablodaki insanların ve sizin ekleyeceğiniz başkalarının birbiriyle ilişkilerini, etkileşimlerini bir ağ halinde gösterebilir misiniz? Hani Batı'nın polisiye dizilerinde gördüğümüz, bazen bir duvarı kaplayan, kim kiminle ne yapmış cinsinden bir ilişkiler ağı. Bir de, yine polisiye dizilerde gördüğümüz cinsten tarih şeritleri. Bu insanların her biri neyle meşgulken, hangi konumdayken öbürleri ne yapıyordu ve dünyada neler oluyordu? Birinci Dünya Harbi, Bolşevik İhtilali, Osmanlı'nın yıkılışı, Cumhuriyet'in kuruluşu. Bu ağları, bu ilişkileri bize gösteriniz. Bir görüntü bin kelimeden daha etkilidir diyorlar. Bilgisayarla iki boyutla sınırlanmaz, bu ağların ve tarih şeritlerinin çok boyutlusunu da çizebilirsiniz.

Kazan

Tek tek insanlardan başka bir de o insanların hepsinin yetiştiği toplum var. Yukarıdaki tabloda Kazan'ın ve Tatarların ağırlığı göze çarpıyor. Hiçbir şey sebepsiz değildir. Niçin Tatar Türkleri?

Belki baş sebep, Tatarların yıllarca egemenken 1552'de Rus hâkimiyetine düşmeleri ve Justin Mc Carthy'nin ifadesiyle ölüm ve sürgünle karşılaşan ilk Türk gruplarından olmalarıdır. Bu büyük düşüş ve asırlarca devam eden sürgün ve baskı, Tatar'ın zihninde millî şuuru yükseltmiş, günümüze kadar canlı tutmuş.

Bugün Tataristan'da ve Kırım'da hâlâ Tatar var. Ancak anayurtlarında artık azınlıktalar. Geride kalan bir avuç Türkün orada tutunmaları kolay olmamış. Ermeni tehcirine takanlar, ondan çok sonra yapılan çok daha geniş ve acımasız Kırım tehcirine, daha önceki Kazan tehcirine kördürler. Hem de yurtlarında çoğunlukta iken sürülen Türklere… Tatarlar dünyanın dört bir yanına göçtü, fakat kimliklerini sıkı sıkı korudu. Bunu Finlandiya'daki Kazan kolonisinde bizzat gördüm. Bir ucu Amerika kıtasında bulunan diaspora'nın diğer ucu Mançurya'dadır. Yakın zamanda kaybettiğimiz büyük Türkçü Nadir Devlet, oradan kopup bize gelmiştir.

Sadri Maksudi Taşsu köyündeki köy mektebini bitirdikten sonra ağabeyi Hadi Maksudi Efendi'nin de müderrislik yaptığı Kazan'daki meşhur Allâmiye - Göl Boyu Medresesine gönderilmişti. Millî şuur hakkında söylediklerime bir örnek olarak büyük kızı Adile Ayda'nın *Sadri Maksudi* kitabından aşağıdaki pasajı almak isterim[3]:

> *"Sadri'nin medresede en iyi anlaştığı arkadaşı Ayaz isminde, kendisi gibi imam oğlu olan bir çocuktur. İkisinin dersler, hocalar, öteki çocuklar hakkındaki fikirleri tıpatıp uymaktadır. Sadri ile Ayaz'ın en çok şaştıkları şey Kazan'da bazı adamların, kendi köylerinde hiç kimsenin konuşmadığı bir dili konuşmalarıdır. Bu adamlara Urus deniyor, üstelik ikide birde Urusların Çarından söz ediliyordu. Bir gün Hadi Efendi'ye sorarlar: "Urusların gibi, bizim de çarımız yok mu?" Hadi Efendi onlara şöyle cevap verir:*

‘Bizim çarımız değil amma, vaktiyle Han’ımız vardı. Kazan’ın etrafındaki topraklarda tek Rus yoktu. Her taraf bizimdi. Kazan Hanları Rus Çarlarından daha güçlü idi. Ruslar Kazan Hanlarına vergi verirdi. Fakat bizim Hanımız ölüp de zayıf düştüğümüz bir sırada Korkunç İvan dedikleri Çar Kazan’a saldırdı. Ölen Han’ın dul karısı Süyüm Bike, Hanlığın başına geçti ve milleti karşı koymaya, savaşmaya çağırdı. Süyüm Bike’nin gayretleri boşa gitti. Çar, Kazan ordusunu yendi ve bizim toprakları kendi topraklarına kattı.

‘Süyüm Bike’nin milletine seslenerek konuşmalarını yaptığı minare hâlâ duruyor. Bir gün sizi götürür, gezdiririm.’

“Ve Hadi Efendi Sadri ile Ayaz’ı bir gün götürmüş, Süyüm Bike’nin minaresini gezdirmiş ve sözlerini içer gibi dinleyen iki zeki çocuğa şunları söylemiştir: ‘Ruslar Kazan’ı aldıktan sonra, dünyada görülmemiş vahşilikler göstermişlerdir; ellerine geçen bütün erkekleri kılıçtan geçirmişler, Kazan Hanlığı içindeki 453 camiyi ve pek çok medreseyi yıkmışlar, onların yerine kilise ve manastır yapmışlar, Kazanlıları Hıristiyan olmaya zorlamışlar, Hıristiyan olmayı kabul etmeyenlere Kazan’da oturmayı yasak etmişler, Türklerin topraklarını ellerinden alıp Ruslara dağıtmışlar.’

“Sadri ile Ayaz’ın küçük kalpleri ezilmiş, Ruslara nefretleri büsbütün artmıştır.”

Hikâyeye göre Han’ın ölümünden sonra devleti yöneten eşi Süyüm Bike, mağlup olduğu Rus Çarı Korkunç İvan’ın kendisiyle evlenmek için yaptığı baskıların sonunda bu minareden kendini aşağı atar.

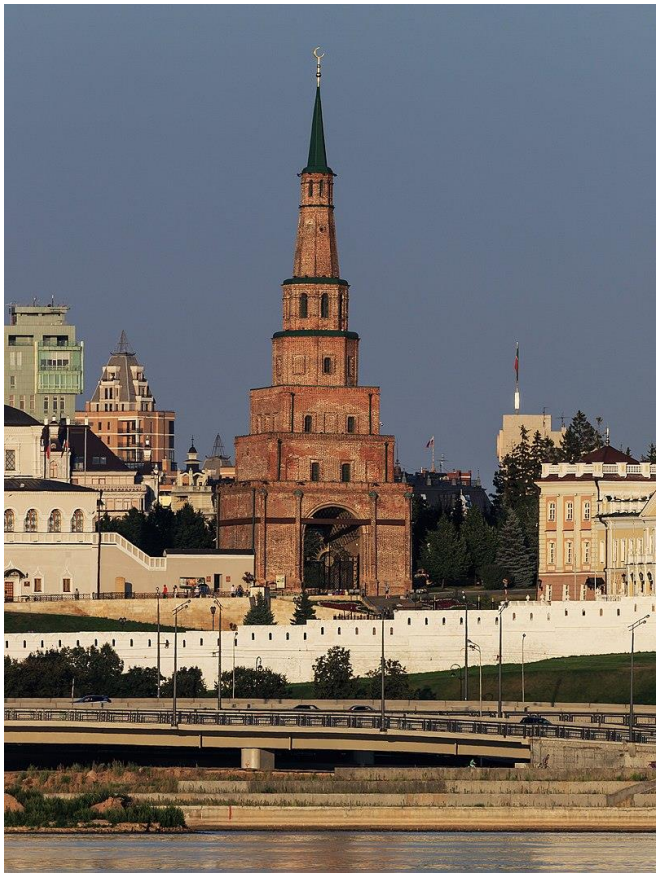

Kazan’da Süyüm Bike’nin kulesi

Küçük Sadri Maksudi'nin arkadaşı küçük Ayaz, Ayaz İshaki, büyüyünce güçlü bir kalem olacak, yazdığı oyunlar Orenburg tiyatrosunda seyirciyi ayağa kaldıracaktır. Ayaz İshaki'nin yıllar sonra yayımladığı, 22. asırda geçen, bilim kurgu formundaki romanı, *İki Yüzyıldan Sonra İnkiraz*[4], belki Sadri Maksudi ve hocaları Hadi Maksudi ile yaptıkları Süyüm Bike minaresi ziyaretinin ilhamıyla yazılmıştı. Romanın ve romanın kahramanı Cafer'in sonu, Kazan'da değil, tarihî Bulgar şehrinde gelir. İshaki muhtemelen Bulgar şehrini, Tatarların, yani Bulgar Türklerinin, Hun dönemine kadar giden tarihlerini ve ilk Müslüman ve ilk yerleşik Türk grubu olduklarını vurgulamak için seçmiştir. Romanın orjinaline ulaşamadım. Danielle Ross'un makalesinden alıntılayıp çeviriyorum:

> *"Çaresizlik içinde Bulgar şehrinin harabelerine gider, ayakta kalan son minareye çıkar ve orada bir rüya haline düşer. Harabelerin içinde eski Bulgar orduları ve 19. ve 20. asrın Bulgar yazarları görünür. Cafer bu görüntülere dalmışken rüzgâr kuleyi sarsar ve yıkar. Son Bulgar Cafer, taşlar arasında ezilir."*

İshaki, romanının sonsözünde, bu sonun şart olmadığını, fakat eğer okuyucular onun değişme tavsiyelerini tutmazsa böyle biteceklerini yazar.

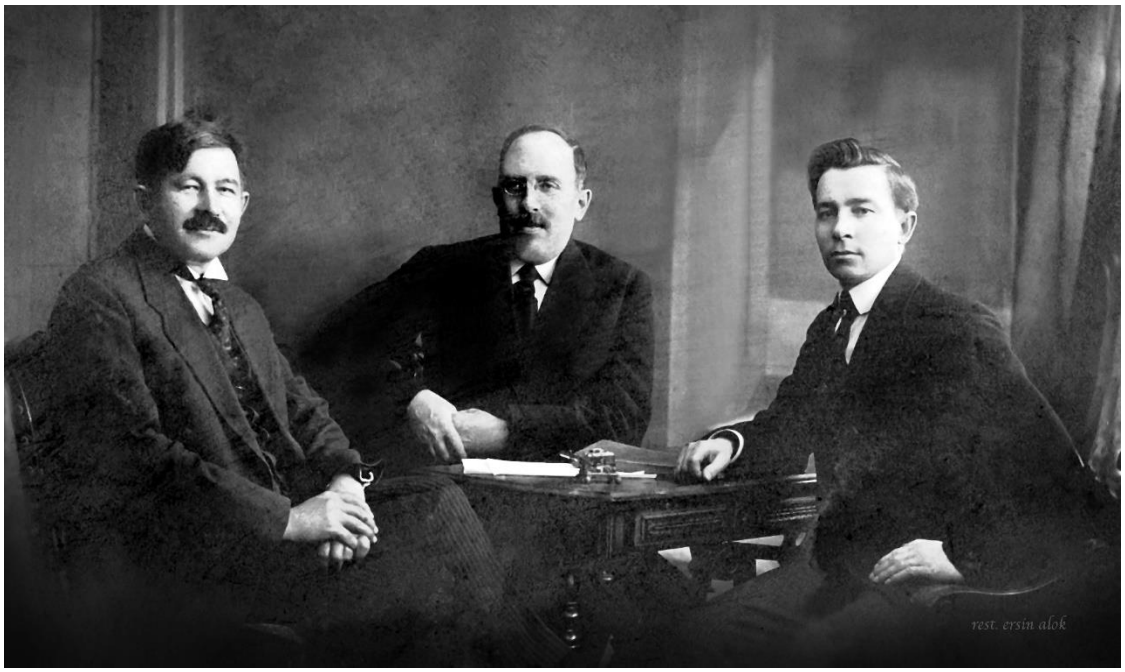

Soldan sağa: Ayaz İshaki, Sadri Maksudi, Fuat Tuktar

Büyük bir devletin, önce Bulgar'ın ve Altın Ordu'nun mirasçısı Tatar Türkleri, 19-20. asırlarda Türklerin en yüksek okuryazara sâhip grubudur. Her köyde bir cami ve caminin yanında bir mektep vardır. Halk, millî değerlerini korumak için çırpınır; çocuklarının Rus okullarına gitmesine, Kiril alfabesini ve Rusçayı öğrenmesine direnirler. Bu muhafazakârlığın koruyucu, yaşatıcı yönüdür.

Muhafazakârlığın bir başka yönünü, kadimciler denilen, çağdaş bilimlerin öğrenilmesine okullara bilimin girmesine direnen şıhlar (işânlar) ve ulema temsil eder. Kazan'da Türkçülüğü yükselten de ketlemeye çalışan da dini liderlerdir. İshaki'nin ve Maksudi'nin babası imamdır. Türkçülüğü destekleyen ve Sadri Maksudi'ye yardımcı olan Musa Carullah ve Abdürreşid Kadı da din adamıdır. Millî duygulara şiddetle karşı çıkan İşmuhammet Dinmuhammetov gibi kadimciler de sözde din adamıdır. Dinmuhammetof, işi, milletdaşlarını Çarlık jandarmasına ihbara kadar götürmüştür. Maksudi, İshaki ve tabloya aldığımız nesilden hemen sonra doğan (1886) gelen şair ve dilci Abdullah Tukay, şıhları, ayağa kalkmaya çalışan Türklüğü aşağı çeken güç diye tanımlar. Kadimcilerin tezleri ve

cedidçilerle mücadelesi mutlaka ayrıca ele alınmalıdır. Bu konu sadece Kuzey Türkleri ve Asya Türkleri tarihine değil, Türkiye'de sürüp giden siyasî İslamcılığa da ışık tutar.

Sadri Maksudi'yi anlatırken girişteki tabloda verdiğimiz olağanüstü nesilden bir başka Kazanlı'yı, Yusuf Akçura'yı da anlatmak zorundayız. Maksudi - Akçura buluşması, yine aynı tablodaki Fatih Kerimi'nin yardımıyla gerçekleşmiştir. Kerimi, Maksudi'ye bir mektup verir ve Akçura'yı bulmasını ister. Sadri Maksudi anlatıyor:[5]

> *"22-24 yaşında: Yusuf Akçura ile ilk temasım 1902 başında, Paris'te, Quartier Latin denilen talebe mahallesinde vuku buldu. Tahsil için Paris'e gideceğim zaman, Yusuf Akçura'nın Trablusgarp'taki menfasından kaçıp, tahsilini ikmal etmek üzere Paris'e gitmiş olduğunu bilen, Kazan münevverlerinden, bilahare Rusya Türkleri'nin hayatında mühim ve müsbet bir rol oynamış olan Fatih Kerimi, Paris'e vardıktan sonra Yusuf Akçura ile tanışmamı tavsiye etti ve bana kendisi için bir mektup verdi.*
>
> *"Yusuf beyle beni beraber çalışmağa sevk eden ve birçok defalar aynı milli işler etrafında birleştiren amil, müşterek şahsi menfaatler veya birbirimize karşı duyduğumuz bağlılık değil, müşterek ideale bağlılığımız olmuştur.* ***Bu ideal milliyet ülküsü, Türklük ideali idi: Cihânşümul bir tarihe malik olan milletimizi yaşatmak, yükseltmek, onun medeniyet sahasında cibilli vasıflar ile mütenasip bir mevki almasını temin etmek ideali..."***

1919 Stokholm- Sadri Maksudi ve Yusuf Akçura

Öğrenci ve öğretmen

Sadri Maksudi'nin olağanüstü akademik hayat hikâyesine Türkçe ve diğer dillerdeki ansiklopedilerde ve Ayda'nın kitabında ulaşabilirsiniz. Özetle köy mektebi - ceditçi Zincirli Medrese - Bahçesaray'da Gölboyu Medresesi, Rus Öğretmen Okulu, Sorbon diye özetleyebiliriz. Zincirli ve Gölboyu medreselerine yönlenmesinde, müderris ağabeyi Hadi Maksudi'nin rolü vardır. Kazan Türkleri çocuklarının Rus okuluna gitmesine ve Rusça öğrenmesine direnirler. Sadri Maksudi buna rağmen gider ve Batı bilimini hem öğrenir hem de o bilime kapı açacak ilk yabancı dile sahip olur. Daha 14 yaşındayken roman türüne alışık olmayan Kazanlılar romanla tanışsın diye İstanbul'dan getirttiği Türkiye Türkçesi kitaplardan Robinson Cruzoe tercümesini Kazan'da yayımlar. Bununla yetinmez, kendisi de *Maişet* başlıklı bir roman yazar ve yayımlar.

Gerek Kuzey Türk aydınlarının, gerekse Türkistan'dakilerin dikkati, tek bağımsız Türk yurdunun üzerindedir. Dünyada Türkiye dışında egemenliğin Türklerde olduğu başka ülke yoktur. Müslüman ülkelerin tamamında da sömürge olmayan yoktur. Sadri Maksudi, bu yüzden eğitimine İstanbul'da devam etmeyi düşünür. Rusya'yı terk etmeden önce çok sevdiği iki yazarla görüşmek ister. Biri, o yıllarda artık roman yazmayı terk etmiş, felsefe ile uğraşan ve yazdıklarından dolayı Ortodoks kilisesinden aforoz edilen Tolstoy'dur. Tolstoy'un yaşadığı Yasnaya Polyana'nın yolunu tutar. İhtiyar dâhiyle genç öğrencinin sohbetleri günlere yayılır. Belli ki sevgi ve dikkat tek yönlü değildir.

Bu noktadan sonra Türk-Türkçü entelektüel ağı işin içindedir. Maksudi'nin Türkiye'ye gelmeden önce danıştığı ilk isim, Kırım'dan, İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı ona Türkiye'ye gitmesini, fakat eğitimini Paris'te sürdürmesini tavsiye eder. Sadri Maksudi'nin Gaspıralı ile tanışması Zincirli Medrese'deki öğrenciliğine, 16 yaşına dayanmaktadır. Adile Ayda anlatıyor[6]:

> *"Hadi Maksudi Zincirli Medrese'ye bir yıl için geldiği dönemde, Tercüman gazetesi uzun yıllardan beri çıkmakta, Gaspıralı'nın şöhreti bütün Türk dünyasını sarmış bulunmakta idi. Hadi Maksudi, Kırım'a gelirken 16 yaşındaki kardeşini de getirince, Gaspıralı bu genç çocukla ilgilendi, onu sevdi. Çocuk zeki ve konuları çabuk kavrıyordu. Gaspıralı ufak tefek işler yaptırmayı bahane ederek, onu yanına çağırır, onun genç beynini aydınlatmaktan, ona öğütlerde, tavsiyelerde bulunmaktan zevk alırdı. İsmail Gaspıralı'nın Sadri Maksudi'ye aşıladığı en önemli fikir Türk birliği fikridir. Bütün Türklerin tek bir aile olduğunu, Kazanlı ve Kırım- lı Türklerin Başkurtlar ve Kırgızlarla akraba olduğunu, hatta Hıristiyan olan Çuvaşların ve Şamanist olan Yakutların öteki Türklerin kardeşleri olduğunu, her fırsatta genç Sadri'ye telkin etmiştir. Gerçi kendileri Rusya Türkleri arasında en medenî zümre oldukları ve hemen bütün medreselerin başında bulundukları için, bazı Kazanlı aydınlarda Kazakları, Özbekleri hor görme eğilimi, o dönemde az çok vardı. Gaspıralı Sadri Maksudi'de bu eğilimi tamamen yok etmiş, her Türkü sevmeyi öğretmiştir. Genç Sadri Büyük Türkçü İsmail Gaspıralı'ya derin hayranlık ve sonsuz sevgi ile bağlanmıştır. Hayatının her döneminde 'Benim manevî babam İsmail Gaspıralı'dır' demiştir."*

Sadri Maksudi, Bahçesaray'dan sonra İstanbul'a gelir ve orada Ahmet Midhat Efendi'ye danışır. O da Gaspıralı'nın tavsiyesini tekrarlar: Paris'e git.

20 asrın başında Fransa medeniyetin zirvesindedir, Fransızca Lingua-Franca, yani dünya dilidir ve Fransa'nın da merkezinde Paris ve Paris'te bilimin merkezinde Sorbon vardır. Fransızlar da 1871-1914 arasındaki döneme Güzel Devir- La Belle Epoque der.

Sadri Maksudi Sorbonne'da hukuk okur ama sosyoloji de çalışır, Türk tarihi de çalışır. Adile Ayda şöyle yazıyor[7],

"*Genç Sadri Hukuk Fakültesinden başka, "Ecoledes Hautes Etudes Sociales" (Yüksek İçtimaî İlimler Okulu) denilen okula da kaydolur. Bir de College de France'daki meşhur Gabriel Tarde'ın ve Edebiyat Fakültesindeki meşhur Durkheim ile meşhur Levy-Brühl'ün derslerine, ilk iki yıl boyunca, hemen hemen muntazaman devam eder.*"

Büyük Türk Hakanlığı'nın (Göktürklerin) Bengü Taşları yeni keşfedilmiştir. Fakat Sorbon'da okutulmaktadır. Sadri Maksudi'nin kendi kaleminden okuyalım[8]:

"*Bir gün Fransız arkadaşlarımdan biri Sorbon'da, "EcoledesHautesEtudes" mektebinde eski Türklerden kalma kitâbeler hakkında bir ders verildiğini bildirdi. İlk fırsatta o derse gittim. Halévy isminde ihtiyar bir müsteşrik Orhon Kitâbeleri'nden bahsediyor ve metinlerini tahlîl ediyordu. Halévy'nin bütün dinleyicileri beş altı kişiden ibâretti. İhtiyar Halévy benimle alâkadar oldu. Türk olduğumu öğrendikten sonra, Orhon Kitâbeleri'ni bırakmış olan Türkler hakkında çok müsbet şeyler söyledi. Ben, ertesi gün, böyle bir dersin mevcudiyetinden Yusuf beyi de haberdar ettim. Yusuf Bey de o derse devam etmeğe başladı. Ders haftada bir defa idi. Profesör de çok ihtiyar olduğu için, muntazaman gelemiyordu. Halévy her ders sonunda Yusuf'la bana bakarak eski Türkleri medh ediyordu. Söyledikleri arasında hatırımda kalanlar şunlardır: 'Orhon Kitabeleri yazıldığı zaman, Avrupa'nın bugünkü dillerinden hiç biri henüz tebellür etmemişti (ortaya çıkmamıştı). Halbuki sizin dedeleriniz ta o devirde her şeyi ifade edebilecek derecede gelişmiş bir edebi dili vardı. Sizin kültürünüz bugünkü milletlerin kültürlerinden daha eskidir, iftahar edebilirsiniz' diyordu*."

Sadri Maksudi'nin Duma üyesi olarak Petersburg'da yaşadığı yıllar sadece siyasî faaliyet ve Petersburg sosyetesinin hayatına katılma yılları değil, kendisinin Türkoloji ve Türk dil bilimi alanında yetişme yılları da olmuştur. Hem de Radloff gibi bir üstadın idaresi altında. Radloff o sırada 70 yaşındadır. Ünlü Türkolog 1899'da eşinin vefatından sonra, âdet edinmişti: gündüzleri çalışır, geceleri dostlarını ve öğrencilerini kabul ederdi. Sadri Maksudi 1907 yılının başından 1910 yılının sonuna kadar bu gecelere hemen hemen muntazaman devam etmiş, Türk dilinin en çetin meselelerinin tartışılmasına şahit olmuş, ihtiyar Türkolog'un tavsiye ettiği kitapları okumuş, Türk lehçeleri, Türk fonetiği, Türk grameri alanındaki bilgilerini derinleştirmiştir[9].

Sadri Maksudi'nin, Sorbonne'dan mezuniyet fotoğrafı

Bolşevik İhtilali'nden sonra rejim Sadri Maksudi'nin peşindedir. Saç-sakal uzatır, köylü kılığında Finlandiya'ya kaçar, Berlin'e ve 1919 Mayıs'ında Paris'e ulaşır. Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarih. Artık fakir bir öğrenci değil, yazdıklarından geçimini sağlayabilen bir gazetecidir. Le Temps gazetesinde muhabir olarak çalışmaktadır. Siyasî mücadelesinin her döneminde öğrenmeye ara vermemesinin meyvelerini de toplamaya başlar: 1923 senesi Kasım ayında Sorbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Slav Ülkelerini Tetkik Enstitüsünde Türk-Tatar Kavimleri Tarihi dersleri vermek üzere profesör olarak tayin edildi.

Fakat gönlü ve kalbi istiklaline kavuşmuş, tek bağımsız Türk ülkesindedir. Hemen bir yıl sonra Türk Ocağı'nda konferansa davet edilir ve Atatürk'ün, "Sana ihtiyacımız var. Türkiye'ye gel." davetini emir kabul eder.

Sorbon'daki kürsüsünü bırakıp Türkiye'ye geldiği tarihte akademisyen Sadri Maksudi, erişilmesi pek kolay olmayan bir birikimin sahibidir. Kendi kaleminden çıkmış, fakat "*tahsil*" inin hangi aşamasında yazdığı bilinmeyen kısa bir CV'si şöyledir[10]:

> "*İsmim Sadri, aile ismim Maksudî'dir. Velâdetim fi 23Temmuz sene 1880 olub Rumî 1294'dür. Mahâll-i velâdetim Kazan'dır. İdadi tahsilimi Kazan'da ikmâl ettim. Rus Darülmuallimin şehadet- nâmesi aldım. Alî tahsilimi evvelâ Fransa'da ikmâl ettim. Paris Darül-fünunu Hukuk Fakültesi'nden mezunum. Rusya' ya avdetimden sonra Moskova Darül-fünunu'nda dahi imtihana girerek birinci derecede hukuk-şinas-ı âlî diploması aldım. Rusya'yı ihtilâl içinde alelacele terk ettiğimden şehadet-nâmelerim zayi olmuştur. Türkçe, Rusça, Fransızca, İngilizce tekellüm ve kitabet ederim. Almanca, Farsça, Arapça tetebbüatta bulunabilirim. Gençliğimde Kazan Türkleri şivesinde ilm-i arza aid bir eser, İngiltere'ye Seyahat namında bir seyahat-nâme ve bir de Maişet isminde millî roman yazmıştım. Bu günlerde Türk lisaniyat ve tarihine aid yazılmış ve henüz basılmamış eserlerim vardır. Rus, Fransız gazete ve mecmualarında birçok makalelerim çıkmıştır*"

Sadri Maksudi'nin Rusya ve Avrupa'daki Türkçü aktivist, teşkilatçı ve siyasetçi cephesini, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk, akademi ve kültür kurumlarının harcına katkılarını başka bir çalışmada ele almaya çalışacağım.

---

[1]Adile Ayda, *Sadri Maksudi*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1991.
[2] Ali Birinci, "*Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi'nin Hayat Hikâyesi ve Eserleri*"
İÜHFM- Ord.Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, ciltLXXV, 2017, s. 75-122.
[3] Adile Ayda, a. g. e., sayfa 12-14.
[4]DanielleRoss, *TheNationThatMight Not Be: The Role of Iskhaqi'sExtinctionAfterTwoHundredYears in thePopularization of Kazan Tatar National Identity AmongtheUlama SonsandShakirds of the VolgaUral Region*, *1904–1917*, Ab Imperio, 3/2012, pp. 341-369 (Article), Publishedby Ab Imperio,
DOI: 10.1353/imp.2012.0103Ross'ta, kitabın orjinaline atıf yoktu. Nadir Kitap'ta teşhir edilen ilk baskısı şöyle: HaritonovaMatbaası,Kazan1908
[5]Sadri Maksudi Arsal, "Dostum Yusuf Akçura", *Türk Kültürü*, Sayı 174, 1977, sayfa 349-351
[6] Adile Ayda, a. g. e., sayfa 19 ve 20.
[7] Adile Ayda, a. g. e., sayfa 29.
[8]Sadri Maksudi Arsal, a. g. y..
[9] Adile Ayda, a. g. e., sayfa 53.
[10] Ali Birinci, a. g. e..